

2026, 10 (3), 1377-1397 | Araştırma Makalesi

Büyük Selçuklu Devleti'nde Rüyalar ve Bunların Siyasi-İdari Etkileri

Fatih Sankaya ¹

Öz

Orta Çağ Türk-İslam dünyasında rüyalar sadece kişisel olarak yaşanmış olaylardan ibaret değildir. Tarihte bazı gelişmelere yön verebilen bu rüyalar, günümüzde ise hadiselerin mahiyetini daha detaylı anlamamızı sağlayan tarihsel birer veri kaynağı haline gelmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, hanedan üyelerinin ve devlet adamlarının rüya kayıtlarını inceleyerek bunların şahıslar ve devlet üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemiştir. İncelenenler arasında Lokman, Selçuk Bey, Tuğrul Bey, Alp Arslan, Melikşah, Muhammed Tapar ve Vezir Nizâmülmülk vardır. Çalışma üç ana eksenle ilerlemektedir. İlk olarak hanedanın kuruluş dönemine ait meşrulaştırıcı rüyalar ele alınmıştır. Ardından sultanlık dönemindeki rüyalar incelenmiştir. Bu kayıtlar, Selçuklu idari kadroları tarafından kriz anlarında bir yön bulma aracı olarak kabul edilmiştir. Rüyalar, hükümdarın tebaaya karşı adaletle hükmetmesi gerektiğini de hatırlatmıştır. Son olarak bürokrasi kesiminde görülen ve kişinin kendi iç dünyasına yönelik rüyalar tartışılmıştır. Ölüm ve suikast gibi olayları önceden haber veren rüyalar da bu kapsamdadır. Sonuç olarak rüyalar, Selçuklu toplumunda şahsi birer yaşantı olmaktan çıkmış, askeri ve toplumsal kararları şekillendiren manevi referans kaynakları haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Rüya, Siyasi Meşruiyet, Adalet, Devlet İdaresi.

Sankaya, Fatih. "Büyük Selçuklu Devleti'nde Rüyalar ve Bunların Siyasi-İdari Etkileri". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/3 (01 Eylül 2026): 1377-1397. <https://izlik.org/JA33XR76FT>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1997818>

Geliş Tarihi	18.07.2026
Kabul Tarihi	19.09.2026
Yayın Tarihi	30.09.2026
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

Dreams in the Great Seljuk Empire and Their Political-Administrative Effects

Fatih Sankaya¹

Abstract

In the medieval Turco-Islamic world, dreams were not merely personal experiences. These dreams, capable of directing certain developments in history, have today become historical data sources that allow us to understand the nature of events in greater detail. Accordingly, this study examines the dream accounts of dynastic members and statesmen, aiming to understand their effects on individuals and the state. Among those examined are Lokman, Selçuk Bey, Tuğrul Bey, Alp Arslan, Melikşah, Muhammed Tapar, and Vizier Nizâmülmülk. The study proceeds along three axes. First, the legitimizing dreams of the dynasty's foundation period are addressed. Next, dreams from the sultanate period are examined. These were regarded by Seljuk administrators as guidance in times of crisis and also reminded rulers and bureaucrats of the need to treat subjects justly. Finally, dreams observed among the bureaucracy, oriented toward one's inner world and foretelling death or assassination, are discussed. As a result, dreams in the Seljuk world ceased to be merely personal visions, becoming spiritual reference sources that shaped military and social decisions.

Keywords: Great Seljuk Empire, Dream, Political Legitimacy, Justice, State Administration.

Sankaya, Fatih. "Dreams in the Great Seljuk Empire and Their Political-Administrative Effects". *Türkiye Journal of Theological Studies* 10/3 (01 Eylül 2026): 1377-1397. <https://izlik.org/JA33XR76FT>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1997818>

Date of Submission	18.07.2026
Date of Acceptance	19.09.2026
Date of Publication	30.09.2026
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

Giriş

Rüyaların Orta Çağ Türk-İslam dünyasında siyasi meşruiyet kazanmak, ilahi takdiri yorumlamak ve askeri kararlar almak gibi süreçlerde etkili olduğu durumlar görülmüştür. Selçuklu kaynakları, bu rüyaların devlet yönetiminde ve toplumsal hayatta ne kadar belirleyici olduğunu açıkça göstermektedir. Dönemin devlet anlayışında rüyanın idari karar alma süreçlerinde bir yön bulma kaynağı olarak değerlendirildiği zamanlar olmuştur. Büyük Selçuklu tarih yazımında rüyalar, hanedanın cihan hakimiyeti mefkuresini ve kut inancını meşrulaştıran dini ve manevi bir vasıta olarak da yer alabilmektedir.

Konu hakkında selçuklu kaynaklarındaki kayıtları yalnızca şahsi yaşantılar olarak değerlendirmek yetersiz kalabilir. Zira bu rivayetlerin askeri hamlelerin veya taht değişimlerinin ardından yaşananları meşrulaştırmak üzere kurgulanıp kurgulanmadığı, tarih araştırmalarının tartışma konusudur. Bu çalışmada rüyalar iki grupta incelenmiştir. Kuruluş dönemi rüyaları birinci grubu oluşturur. Lokmân, Tokşurmuş, Dukak ve Selçuk Bey rivayetleri buraya girer. Bu rüyaların, hanedanın meşruiyetini sonradan güçlendirmek için anlatılmış olma ihtimali vardır. Sultan ve vezirlerin rüyaları ise ikinci grubu oluşturur. Ölüm, suikast ve ilahi ikaz içeren bu rüyalar farklıdır. İslam inancına göre rüya üç kısımda değerlendirilir. Doğru çıkan rüyaya sadık veya rahmani, şeytandan kaynaklanan rüyaya hulm, kişinin kendi nefsinden kaynaklanan rüyaya ise nefsanî rüya denir. Hz. Peygamber, “Rüya Allah’tandır, hulm ise şeytandandır” buyurmuştur. Müminin sadık rüyasının nübüvvetin kırk altıda biri sayılması da bu inancın gücünü gösterir.³ Ancak kelim alimleri rüyayı kesin bir bilgi kaynağı olarak görmemiştir. Rüya, rüyayı göreni bağlar. Başkasını bağlamaz ve genel bir hüküm ifade etmez.⁴ Bu çalışmada ele alınan rüyaların önemli bir kısmı, kaynakların kendi verdiği çerçevede sadık rüya olarak sunulmuştur. Bununla birlikte bazı örneklerde rüyanın siyasi meşruiyet sağlama amacıyla da kullanılmış olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Çalışma bu ayrımı gözeterek ilerlemiştir. Modern akademik literatürde de rüyaların meşrulaştırma amacıyla kullanımı incelenmiştir. Leah Kinberg, mezhep imamlarının rüyalarda Hz. Peygamber tarafından kabul veya reddedilmesini konu alan çalışmasında, rüyanın hadisle aynı amaca hizmet ettiğini göstermiştir. Ona göre asıl mesele rüyanın doğruluğu değil, onu nakleden çevrenin hangi görüşü desteklediğidir.⁵

Birinci gruptaki rüyalar, yöneticilerin beklentileriyle bağlantılı olup karar alma sürecinin bir parçası gibidir.⁶ Kaynaklardaki kurucu rüya kayıtları, sadece tarihi vaka tasvirleri değil, yöneten ile yönetilen arasındaki bağı kuran bir siyasetname metni olarak görülmelidir.⁷ Zira Türk devlet geleneğinde rüyalar, İslamiyet öncesi dönemden itibaren kurucu ataların doğumu, taht değişiklikleri ve askeri hareketler öncesinde gelecekte haber veren ortak bir unsur olmuştur. Türk devlet kültüründe rüya sıradan bir yaşantı değildir. Aynı zamanda ilahi bir mesaj özelliği de vardır. Bu inanç, rüya kayıtlarının

³ İlyas Çelebi, “Rüya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008), 35/306-309.

⁴ Çelebi, “Rüya”, 35/308.

⁵ Leah Kinberg, “The Legitimization of the Madhâhib through Dreams”, *Arabica* 32/1 (Mart 1985), 78.

⁶ Tülay Yürekli, “Orta Çağ’da Müslüman Türk Devlet Adamlarının Rüyaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 43/76 (2024), 158.

⁷ Abdullah Temizkan - Erhan Aktaş, “Türk Devlet Geleneğinde İktidarın Meşrulaştırılmasında Rüyanın Kullanımı”, *Karadeniz Araştırmaları* 33 (Bahar 2012), 21.

siyasi bir araç olarak kullanılmasını sağlamış olabilir.⁸ Selçuklu hanedanı da tebaası karşısında meşruiyet edinmek için rüyaları manevi metinler gibi kullanmıştır. Dolayısıyla kaynaklardaki rüya kayıtları, iktidarın gücünü ilahi bir seçimle destekleme gayretinin birer parçası olabilir. Ancak bu durum sadece siyasi bir gaye ile açıklanamaz. Rüyaya yatma geleneğinin kökeninde istihare uygulaması vardır. İstihare, doğrudan Hz. Peygamber'in sünneti ve tavsiyesidir. İslami öğretilerde meşru istiharenin neticesi rüya görmek değil, kalbe doğan huzur veya darlık hissidir. Buna rağmen zamanla işaret almak amacıyla rüyaya yatılması bireysel bir alışkanlık ve gelenek olarak devlet hayatına da yerleşmiştir. Nitekim İslam dünyasında sultanlar veliaht tayininde, kumandanlar ise sefere çıkmadan önce bu uygulamaya müracaat etmişlerdir.⁹ Söz konusu İslami gelenekte rüyalar, Hz. Peygamber'in hadisleri doğrultusunda mübeşşirat yani müjdeleyici kabul edilerek dini açıdan meşruiyet kazanmış ve rüya kayıtlarının toplumsal kabulünü kolaylaştırmıştır.¹⁰ Ayrıca Türk-İslam gaza kitaplarında rüyalar, askeri ve siyasi adımlara dini bir anlam katarak fetihleri kolaylaştırmıştır.¹¹ Selçuklu idari kadroları bu yüzden rüyaya başvurmuştur. Bunun sebebi sadece tebaayı yönlendirmek değildir. Dönemin kader ve tevekkül anlayışına dayanan bir dindarlık da bu tutumun parçası olabilir.

Bu çalışmada, Büyük Selçuklu kaynaklarında yer alan rüya rivayetlerinin ardındaki iktidar ilişkileri, ulema ve saray arasındaki denge ve rüyaların siyasi propaganda aracı olarak nasıl işlendiği incelenmiştir. Bunun yanı sıra hanedan mensuplarının ve devlet adamlarının rüya kayıtları, birden fazla kaynakta yer aldığı durumlarda karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Harezmşah Atsız gibi Selçuklu Devleti'ne tabi bir devlet adamının rüyasına ve Halife Nâsır gibi hanedan dışından bir kişinin rüyasına da bu çerçevede yer verilmiştir. Zira her iki rüyanın neticesi de Selçuklu Devleti'nin siyasi çıkarına ve idari düzenine hizmet etmektedir.

Selçuklu dönemi rüya kayıtları sadece tarihsel bir olay olarak değil aynı zamanda taşıdığı anlam bakımından da incelenmiştir. İslam geleneğinde ilahi bir haberci sayılan rüya, bir iletişim biçimi olarak kabul edilmiştir. Sultanların ve devlet adamlarının bu rüyalara dayanarak aldıkları kararlar, dönemin idari uygulamalarını etkilemiştir. Dolayısıyla metinler, yazıldıkları dönemi anlamak için birer tarihî kaynak olarak incelenmiştir.

1. Kuruluş Dönemi Rüyaları ve Hakimiyet Müjdeleri

Selçuklu hanedanının kuruluş döneminde rüya kayıtları önemli bir yer tutar. Selçuklu ailesi rüyalara önem vermiş, bu rüyalar aracılığıyla askeri güçlerinin ötesinde ilahi bir meşruiyete sahip olduklarını ifade etmiştir. Bu rüyalarla hükümdarlıklarını meşrulaştırmaya çalıştıkları söylenebilir.

1.1. Lokmân'ın Rüyası ve Soyun Temizliği Rivayeti

⁸ Savaş Kurt - Beyza Kurt, "Türk Devlet Kültüründe Rüya", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (2015), 241, 245.

⁹ Salim Ögüt, "İstihare", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 23/333-334.

¹⁰ Serdar Gündoğdu, "Orta Çağ'da Siyasi Meşruiyet Kaynağı Olarak Rüya", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 72 (Eylül 2021), 285. Sadık rüyaların nübüvvetle ilişkisi, *mübeşşirât* kavramının zemini ve toplumsal idrakteki karşılığı için bkz. Osman Nuri Küçük, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri", *Marife* 14/3 (Kış 2014), 35, 41-43.

¹¹ Gülçin Balat, "Saltıknâme'de Rüya Motifinin İşlevleri", *International Journal of Languages' Education and Teaching* 11/4 (Aralık 2023), 86-87.

Bazı kaynaklarda Lokman adı Selçukluların ilk atalarından biri olarak kullanılmasına rağmen, genel itibariyle ihtilaflı bir kişiliğe işaret etmektedir. Modern tarihçilikte yaygın kabul gören görüşe göre, metinlerde geçen “Lokmân” adı, aslında Selçuklu ailesinin bilinen atalarından olan Dukak’ın adının, istinsah sürecinde uğradığı bir bozulmanın sonucudur.¹² Bununla birlikte Selçuklunun hem İslam dünyasıyla bütünleşmesini hızlandırmak hem de siyasi otoritesini kutsallaştırmak amacı ile hanedanının soyunu Kurânî bir figürle ilişkilendirme çabası olarak da görülmektedir.¹³

Lokmân’a nispet edilen rüya rivayeti, hanedanın geleceğine işaret eder. Rivayete göre Lokmân, nikahın sünnet olduğuna dair hadisi işittikten sonra Müslüman, salih bir kadınla evlenmiştir. Evliliklerinin ilk gecesinde Kuran-ı Kerim’in odada bulunduğunu gören Lokman geceyi o odada geçirmeyi uygun bulmaz ve başka bir yere gitmeleri gerektiğini söyler. Orada bulunanlardan biri Kuran-ı Kerim’i başka bir yere götürmeyi önerdiyse de Lokman bunu hürmetinden dolayı kabul etmemiştir. Böylece ilk gecelerini başka bir yerde geçiren yeni evli çiftten Lokman rüyasında Hz. Peygamber’den, gösterdiği hürmet için dünyada ve ahirette çocuklarının aziz olacağı müjdesini alır.¹⁴

Rivayetin temas ettiği ana konu tarihsel bir olaydan çok, bir mesajdır. Böylelikle Selçuklu hanedanı, İslam ile daha ilk kuşaktan itibaren bağ kurmuştur.

1.2. Kınık Beyi Tokşurmuş’ın Rüyası ve Üç Ağaç Rivayeti

Selçuklu köken rivayetlerinde, hanedanın siyasi yükselişini çok önceden haber veren silsile kayıtları zikredilir. Rivayete göre, Oğuz beylerinin öncüsü Kınık Kırkut’un Horasan şehirlerinden vergi talep ettiği, ancak ahalinin beyler arasındaki ihtilaf ve karışıklığın giderilmesini şart koşarak vergi ödemekte direndiği bir dönemde, Horasan’ın Merv bölgesinde Amuderya boylarından gelen kitleler bir araya gelmiştir. Bu topluluğun içinde, gayb alemindeki sırları bildiğine inanılan Emîran Fakih adında bir arif kişi yer alır. Ali Han ile yaşanan iktidar mücadelesinin akıbetini merak eden Kınık Kırkut’un sorusu üzerine bu zat, topluluğun içinden adil, şecaatli ve cömert bir önderin çıkacağını söylemiştir. Aynı topluluktan, Keregücü Hoca’nın oğlu Tokşurmuş Ayçı adında, geçimini çadircılıkla sağlayan fakir bir şahsın Tukak, Tuğrul ve Arslan adlarında üç oğlu bulunmaktadır. Tokşurmuş, bir gece rüyasında göbeğinden üç ayrı ağacın çıktığını görmüştür. Gövdeleri sağlam, kökleri yerde sabit ve dalları gökyüzüne uzanan bu ağaçların heybeti karşısında uyanan Tokşurmuş, rüyasını Emîran Fakih’e anlatmıştır. Bunu başka kimseye anlatmamasını tembihleyen Fakih, kaç oğlu olduğunu sormuş ve her üç oğlunun da gelecekte birer padişah olacağını müjdelemiştir. Çok fakir bir hayat süren Tokşurmuş, bu işaret üzerine çadırlar yapıp satarak koyunlar almış ve şükür babında sadaka dağıtmıştır. Zamanla avcılıktaki maharetleriyle öne çıkan bu kardeşlerden Tuğrul, idari zekası ve askeri kabiliyetiyle vergi krizlerini çözerek Kınıklar arasında beylik makamına yükselmiştir.¹⁵

¹² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 10. Basım, 2008), 55; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1992), 4.

¹³ A. C. S. Peacock, *Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*, çev. Zeynep Rona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 37.

¹⁴ *Tarih-i Âl-i Selçuk* (Anonim *Selçukname*), thk. Fahrettin Coşkun, çev. Halil İbrahim Gök (Ankara: Atıf Yayınları, 2014), 17-18.

¹⁵ Tufan Gündüz, *Oğuz Kağan Destanı -Reşideddin Oğuznâmesi-* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), 134-138. Bu isimlerin tarihi dayanaktan uzak olduğu yönündeki değerlendirme için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 10. Basım, 2008), 56.

Söz konusu rivayet, sonraki dönemlere ait bir hikaye veya sözlü gelenek ürünü olarak, rüya vasıtasıyla Selçuklu kurucu nesline meşruiyet sağlama amacı taşımış olabilir. Osman Turan'ın naklettiği rivayette de benzer bir kayıt görülür. Selçuk'un babası Dukak, rüyasında bedeninden üç ağaç çıktığını ve dallarının gökyüzüne uzandığını görmüştür. Rüyayı yorumlayan Korkut Ata, bunu Dukak'ın soyundan geleceğin dünyaya hükmedeceğine işaret olarak açıklamıştır.¹⁶ Bu rivayetlerin hanedanın kökenine ilahi bir egemenlik sağlama amacı taşımaya yönelik olma ihtimali mümkündür.

1.3. Selçuk Bey'in Rüyası ve Cihan Hakimiyeti Müjdesi

Selçuk Bey kendisine tabi olan Müslümanlar, beyler ve askerlerle birlikte Yabgu hakimiyetinden ayrılarak Cend şehrine yerleşmişti. Selçuk Bey'in bu siyasi kopuşu ve mekansal değişimiyle, Selçuklu tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. İşte tam bu sırada, Selçuk Bey'e atfedilen bir rüyadan bahsedilir. Kısaca şöyledir: Selçuk Bey bir gece rüyasında ateşe işediğini ve bu ateşin kıvılcımlarının doğuya ve batıya yayıldığını görmüştür. Rüyanın hemen ardından bir tabirciye başvurulmuş. Rüya "evladının padişah olacağı, doğuya ve batıya hükmedeceği" şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷

Selçuk Bey'in rüyası, henüz gerçekleşmemiş bir siyasi yükselişi haber verir. Nitekim tarihsel sürece bakıldığında Selçuk Bey'in vefatından sonra oğullarının ön plana çıkması ve ardından büyük bir devletin kurulması rüya ile tarihsel gelişmeler arasında bir bağ oluşturulduğunu düşündürmektedir. Böylece rüya, sadece Selçuk Bey'i ilgilendirmekten öte hanedanın tamamını içine alan bir anlam kazanır. Bugün bu rüya yorumlandığında, "ateş" sembolü Türk-İslam geleneğinde hem hükümdarlık gücünü hem de aydınlatıcı, yani adalet getirici bir unsuru temsil eder. Ateşin doğuya ve batıya dağılması ise Selçuklu hanedanının sadece bir bölgeye değil, dünyanın tamamına hükmedeceğinin müjdesi olarak görülebilir. Benzer bir rüya kurgusu, Selçuklulardan önce İran coğrafyasına hakim olan Büveyhî hanedanında da görülür. Hanedanın atası Büveyh, rüyasında bedeninden çıkan bir ateşin göğe yükselip üç oğlunu simgeleyen üç kola ayrıldığını görmüştür. Bu benzerlik, ateş sembolünün İran coğrafyasının eski inançlarıyla bağlantılı olabileceğini düşündürür.¹⁸

2. Sultan Rüyaları: İdari Kararlar, Adalet Uyarıları ve Askeri Sahneler

Sultanlık dönemi rüyaları, yöneticinin karar ve davranışlarına dair bir uyarı niteliği taşır. Nitekim rüyayı gören kişinin bunu stratejik bir uyarı, iktidarı onaylayan bir müjde ya da ölümle yüzleşmeye yönelik manevi bir hazırlık olarak yorumlayabileceği durumlar mevcuttur. Bu çeşitlilik, rüyaların Selçuklu siyasetinde sıradan bir hadise gibi kalmadığını, devletin alacağı kararlara etki etmiş olabileceğini düşündürür.

2.1. Sultan Tuğrul Bey'in Ömür Sınırına Dair Rüyası

Devletin kurucusu Tuğrul Bey'in hayatına baktığımızda, bazı rüyaların sadece sıradan bir rüya olmadığı görülür. Nitekim bunlardan biri ona dünyadaki ömrünü bildiren

¹⁶ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 23. Basım, 2014), 103.

¹⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme I*, thk. Erdoğan Merçil (İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1977), 5; Hüseyinî, Sadrüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nâsir 622/1225, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, thk. Muhammed İkbâl (Lahor: [y.y.], 1933), 2; Ebü'l-Hasan Sadreddin Ali b. Nasir b. Hüseyinî 622/1225, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, thk. Necati Lugal (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1943), 2.

¹⁸ Abdulhalik Bakır - Abdulhamit Dünder, "Büveyhî Hânedânı'nın Menkıbevi Kuruluşu ve Tarihi Arka Planı", *History Studies* 11/1 (Şubat 2019), 26-27.

rüyadır. Bu ölüm çok önceden rüya yoluyla haber verilmiş bir vade dolumu olarak da yorumlanabilir.

Ahmed b. Mahmud'un aktardığına göre olay, Sultan'ın rüyasında bulutların üzerine çıkmasıyla başlar.¹⁹ Arada bazı küçük farklar ile birlikte benzer bir rivayetle Reşidüddin, Sultanın rüyasında gökyüzüne yükseltildiğini söylemektedir. Orada kendisine ne dilediği sorulunca Tuğrul Bey "uzun ömür" cevabını verir. Bunun üzerine kendisine yetmiş senelik ömür verildiği söylenmiştir. Sultan bu sırrı yıllarca kimseyle paylaşmaz. Ne zaman ki yetmiş yaşına basar ve hastalık yatağına düşer, işte o zaman rüyayı devlet adamlarına anlatmaya karar verir. O sırada yanındakilerin, sultanın hastalığını yünü kırılacak bir koyunun bağlanmasına benzetmişler ve ölüm vaktinin geldiğini düşünmüşlerdir.²⁰

İbnü'l-Cevzî vezir Amîdülmülk'ten naklettiğine göre, Sultan rüyasında sis ve dumanların arasından geçmiştir. Etrafı saran hoş kokular eşliğinde göğe yükselmiştir. Orada ilahi bir ses duymuş ve uzun ömür istemiştir. Bu rivayete göre de kendisine yetmiş yıllık ömür verilmiştir. Vezir Amîdülmülk, Sultan'ın yaşını hesapladığında tam yetmişe ulaştığını bizzat tespit etmiştir. Tuğrul Bey'in ağır hastalığına rağmen ilaç içmeyi reddetmesi, rüyada bildirilen kadere tam teslimiyet olarak yorumlanabilir. Nitekim Sultan, 455 (1063) yılında Rey yakınlarındaki Tâcriş Köyü'nde vefat etmiştir.²¹

Üç kaynak da rüyanın özünde hemfikirdir. Göğe yükseliş, yetmiş yıllık ömür vaadi, koyun benzetmesi hepsinde aynıdır. Bu ortaklık, rivayetin tek bir zamanda değil, Selçuklu tarih yazımı boyunca uzun süre korunarak aktarıldığını düşündürür. Ayrıntılarda küçük farklar vardır. Kimi sis ve duman der, kimi bulut. Kimi bir ses duyulduğunu anlatır, kimi doğrudan bir söz. Ama her müellif kendi rivayet zincirine sadık kalmış, mesajı değiştirmemiştir.

2.2. Nişabur'un Fethi ve Ramazan Ayına Hürmet Rüyası

Tuğrul Bey'in 1038 yılında Nişabur'u aldıktan sonra sergilediği tutum, Selçuklu devlet geleneğinin kılıç gücü kadar adalet ve merhamete de dayandığını gösterir. Selçuklu ordusu Nişabur'a girdiğinde askerler şehri yağmalamak istemiştir. Ancak Sultan Tuğrul, alışılmışın dışında hareket ederek "Ramazan ayındayız. Bayramdan sonra yağmalayalım!" demek suretiyle dini değerlere duyduğu saygının göstergesi olarak yağmayı ertelemiştir. Hadisenin yaşandığı gece Tuğrul Bey rüyasında Hz. Ebû Bekir'i görmüş ve ondan şu müjdeyi işitmiştir: "Ramazan ayına hürmet gösterdiğin için Allah senin çocuklarını kıyamete kadar üstün kılacak!"

Bu rüya, hanedanın geleceğini ve gücünü İslam'ın kutsallarına gösterilen saygıyla ilişkilendirmiştir. Bayram sonrasına gelindiğinde ise kardeşi Çağrı Bey şehri yağmalamak için izin istemiş, ancak Tuğrul Bey yağmanın hem Halife'yi kızdıracağını

¹⁹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme* I, 49-50.

²⁰ Ebû'l-Fazl b. Ebî'l-Hayr Reşidüddin Fazlullah-i Hemedani 718/1318, *Cami'ü't-Tevarih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu - H. Hüseyin Güneş (İstanbul: Selenge Yayınları, 2010), 108-109.

²¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddin Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu 654/1256, *Mir'âtü'z-Zamân Fi Tevârîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Enes el-Hun - Kâmil Muhammed el-Harrât, C.19 (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434/2013), 159; Ali Sevim, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", *Belgeler* 18/22 (1997), 89; Ayrıca Orta Çağ tarih yazıcılığında rüya motifinin işlevsel kullanımı ve hükümdar rüyalarındaki genel eğilimler için bkz. Bilen Yılmaz, "Orta Çağ Tarih Yazıcılığında Rüya Motifi: Sultan Sencer ve Cengiz Han Örneği", *Tarihyazımı* 7/1 (Yaz 2025), 24-25.

hem de adalete yakışmayacağını söyleyerek izin vermemiştir. Daha önce yağma sözü verilen askerlerin hayal kırıklığını gidermek isteyen Tuğrul Bey, onlara kendi malından 300 bin dirhem para vererek²² gönüllerini almıştır.

2.3. Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat Rüyası ve Adalet İkazı

Selçuklu kaynaklarında rüyaların bazen geleceği haber verdiği, bazen de sultanın halka karşı tavrına dair bir adalet uyarısı içerdiği görülür. Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat'ı ilk ziyareti esnasında askerlerinin halka karşı sert tutumu üzerine gördüğü bir rüyadan etkilenerek tavrını değiştirmesi, adalet ilkesinin Selçuklu yönetimindeki bir örneğidir.

Selçuklu askerlerinin Bağdat'ta halkın evlerine yerleşmesi üzerine şehirde huzursuzluk yayılır. Halife, veziri aracılığıyla Sultan Tuğrul'un veziri Kündürî'ye durumu bildirir. Kündürî bunu Sultana arz eder. Sultan, askerlerinin çokluğu nedeniyle onları kontrol etmekte güçlük çektiğini söyler. Kısa süre sonra Sultan bir gece rüya görür. Rüyasında Kâbe kapısında duran bir şahsın Peygamber olduğunu hisseder ve ona selam verir. Peygamber iltifat etmeden şöyle der: "Allah, memleketleri ve kulları hakkında sana emir ve hüküm veriyor. Fakat sen buna uymamaktasın. Derhal Halifenin Divanına git." Sultan, Divandan gelen fermanı okuyunca ağlar ve askerlerin halkın evlerinden çıkarılmasını emreder.²³

Torunu Sibt İbnü'l-Cevzî, aynı olayı farklı ayrıntılarla nakleder. Bu rivayete göre Halife, halkın üzüntüsünü ve yapılan duaların kendisine ulaştığını bildirir. Tuğrul, olaylardan haberi olmadığını söyler. O gece bir rüya görür. Böylelikle tavrını değiştirir. Rüyasında kendisini Mekke'de bulur. Karşılaştığı şahsın Peygamber olduğu kendisine söylenir. Selam vermek için yöneldiğinde Peygamber yüzünü çevirir ve uzaklaşır. Ardından şöyle der: "Allah sana bu ülkeyi ve halkı emanet etti, seni onlara hakim kıldı. Öyleyse onlara karşı davranışlarını düzelt, üzerlerindeki baskı ve zulmü kaldır! Beni endişelendiren bu askerleri kontrol altına al."²⁴

Farklı ayrıntılarla olayı aktarsalar da her iki rivayet, rüyanın hükümdarı adalete çağıran bir uyarıcı olarak anlaşıldığını ortaya koymaktadır.

2.4. Sultan Tuğrul Bey'in Besâsîrî'ye Karşı Seferi Öncesindeki Rüyası

Sultan Tuğrul Bey'in, hilafet merkezi olan Bağdat'ta halifeyi tutsak eden ve burada Fatımi halifesi adına hutbe okutan Besâsîrî'nin peşine düşme süreci, anlatılanlara göre rüya yoluyla gerçekleşmiştir.

Bu süreçte, gece yarısı uykusundan uyanan Sultan, rüyasını yanındakilere anlatır. Sultan, rüyasında Besâsîrî'yi yakalayıp öldürdüğünü görmüştür. Bu rüyadan önce, Hafâceoğulları kabilesinin emîri Serâya b. Menî, Besâsîrî'yi yakalamak için Kûfe yolundan asker gönderilmesini önermiş, ancak Sultan bu öneriyi kabul etmemiştir. Rüyasının ardından Sultan, Serâya'nın önerdiği stratejiyi uygulamaya karar verir. Kûfe

²² Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçukname), 18-19.

²³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî 597/1201, *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, thk. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 25-26.

²⁴ Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu 654/1256, *Mir'âtü'z-Zamân Fi Tevârîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Enes el-Hun - Kâmil Muhammed el-Harrât, C.18 (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434/2013), 503; Sevim, "Mir'âtü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyan", 9-10.

yolundan asker sevk ederek Besâsîrî'nin peşine düşülür. Nihayetinde Besâsîrî bu askeri harekât neticesinde öldürülür.²⁵ Böylelikle görülen rüya da gerçekleşmiş olur.

2.5. Sultan Alp Arslan'ın Fadlûn Kalesi'nin Fethine Dair Rüyası

Selçuklu kaynaklarında, hükümdarın uzakta olduğu bir savaşın sonucunu aynı gece haber veren rüya örnekleri de vardır. Buna örnek olarak, Sultan Alp Arslan döneminde Gence Valisi Fadlûn'un isyanı ve sığındığı kalenin fethi gösterilebilir. Tarihi kayıtlara göre Fadlûn, kimsenin kolay kolay ele geçiremediği, taştan mamul muhkem bir kaleye sığınarak isyan etmiştir. Kalenin eteğine gelen Vezir Nizâmülmülk, buradaki kuyuların sularının çekilmesini sağlayarak kaledekileri susuz bırakmış ve ardından Fadlûn'un ailesi ile haremını yakalamak üzere bir birlik sevk etmiştir. Bu tedbiri haber alan Fadlûn kaleden inmek zorunda kalmış ve neticede Nizâmülmülk'ün askerleri tarafından yakalanarak hapsedilmiştir. Hadisenin rüya ile ilişkili boyutu ise tam olarak bu fethin gerçekleştiği gece ortaya çıkmıştır. O sırada Kirmân'da bulunan Sultan Alp Arslan, rüyasında Nizâmülmülk'ün söz konusu kaleyi fethettiğini, ahalisini kaleden indirdiğini ve Fadlûn'u esir aldığını görmüştür. Uykudan uyandığında rüya tabircisini çağırarak durumu danışmış, bu kişi ise bu rüyanın gerçek bir olaya uygun düşen sadık bir rüya olduğunu ifade etmiştir. Nitekim birkaç gün sonra Nizâmülmülk'ün fetih müjdesini getiren elçisi sultanın huzuruna çıkmıştır. Sultanın rüyada gördüğü her şeyin aynı gece aynen gerçekleştiği anlaşılmıştır. Büyük bir memnuniyet yaşayan Sultan Alp Arslan, daha sonra huzuruna getirilen Fadlûn'u önce azarlamış, ancak Fadlûn'un özür dileyip tövbe etmesi üzerine onu bağışlayarak eski görevini iade etmiştir.²⁶

2.6. Sultan Alp Arslan'ın Ölüm Rüyası ve Mâverâünnehir Seferi

Sultan Alp Arslan'ın 1072 yılı sonlarında çıktığı Mâverâünnehir seferi esnasında gördüğü rüya, dönemin kaynaklarında ölümünün bir habercisi olarak nakledilmektedir. Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-Zamân* adlı eserindeki kayıtlara göre, Sultan Alp Arslan ile Karahanlı hükümdarı Şemsülmülk arasında başlangıçta bir dostluk kurulmuş ve sultan, Şemsülmülk'ün kız kardeşiyle evlenmiştir. Ancak Semerkand'dan getirilen çeyizin içinde, daha önce Melikşah'tan yağma edilmiş bir leğenin çıkması ilişkileri bozmuştur. Bu durumu kendisine yönelik bir aşağılama ve oğlunun yenilgisinin hatırlatılması olarak gören sultan, Karahanlılar üzerine yürümeye karar vermiştir. Safer 465 (Ekim/Kasım 1072) tarihinde iki yüz bin kişilik bir orduyla Ceyhun ırmağını geçen Alp Arslan, askerlerine Müslüman halkın mallarını yağmalama emri vermiş, merhamet gösterilmemesini istemiştir. Selçuklu öncülerinin gerçekleştirdiği bu şiddetli yağma ve baskılar üzerine halk Semerkand'a kaçmış. Şehrin alimleri, zahidleri ve salih kimseleri günlerce oruç tutup namaz kılarak sultanın bu uygulamasını Allah'a şikayet etmiş ve beddua etmişlerdir. Sultan, ordusuyla nehri geçip Buhara tarafına ilerlediği gece bir rüya

²⁵ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir 630/1233, *İslam Tarihi: El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, thk. Abdülkerim Özeydin (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 9/491-492; Bündârî, Ebu İbrahim Feth b. Ali b. Muhammed, *Târihu Devleti Âli Selçûk* (Kahire: Matbaatü'l-Mevsûât, 1318/1900), 17; Ebu İbrahim Kıvamüddin Feth b. Ali b. Muhammed Bündârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvamüddin Burslan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1943), 17; Ebü'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim 660/1262, *Biyyografiyle Selçuklular Tarihi*, thk. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), 7-9; İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, 63.

²⁶ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme I*, 75-76; Hüseyinî, *Ahbarü'd-Deveti's-Selçukiyye*, 29-30; İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, 10/76-77; Ayrıca dönemin kaynaklarında siyasi zaferlerin, gelecek tahminlerinin ve ölüm temalarının rüya motifleriyle işleniş biçimi hakkında modern bir değerlendirme için bkz. Yılmaz, "Orta Çağ Tarih Yazıcılığında Rüya Motifi", 35-36.

görmüştür. Rüyasında, henüz Şemsülmülk'e ulaşmadan bir şahsın gelip kendisini bıçakla tam böğründen vurduğunu görmüştür. Alp Arslan, yattığı yerden acı duyarak uyanmış. Hatta uyandığında sanki böğründe o yaranın fiziki izi varmış gibi hissetmiştir. Sultanın sabah üzüntüsüyle yatağından kalkmasına sebep olan bu rüya, yakın çevresi ve tabirciler tarafından yakınından gelebilecek bir tehlike şeklinde yorumlanmıştır. Bu uyarının ardından, sefer esnasında teslim alınan Berzem Kalesi Kumandanı Yusuf Harizmi huzura çıkarılmıştır. Yusuf, huzurda sultana hakaret etmiş, üzerine atılan oklardan kurtularak çizmesinde sakladığı bıçakla Sultan Alp Arslan'ı tam da rüyada işaret edilen yerden, yani böğründen ağır şekilde yaralamıştır.²⁷ Aldığı yaranın etkisiyle üç gün sonra vefat eden²⁸ sultanın bu sonu, tarihi kayıtlarda rüyanın hemen öncesinde zikredilen mazlumların ve ulemanın ettiği bedduaların bir karşılığı olarak anlatılmıştır.²⁹

Alp Arslan'ın rüyası kendi ölümünü önceden haber vermektedir. Sibt İbnü'l-Cevzi'nin naklettiğine göre, Nizâmülmülk olayı benzer şekilde anlatmıştır. Ceyhun ırmağını geçtikleri sırada Sultan rüyasında böğründen bıçaklanmış. Ardından sabah üzüntüsüyle uyanmış ve ertesi gün gerçekten yaralanmıştır.³⁰

2.7. Sultan Melikşah'ın Devleti Görme Rüyası ve Tabiri

Sultan Melikşah'ın gördüğü bir rüya ve bu rüyayı bizzat yorumlayışı dikkat çekicidir. Söz konusu hadise, Ravendi'nin *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur* adlı eserinde aktarılmaktadır. Kaynağın ifadesine göre Sultan Melikşah, kendini sıkıntılı hissettiği bir gecede rüyasında devleti görür. Eser, rüyanın ayrıntısını değil tabirini aktarır. Uykusundan uyanan sultan, gördüğü bu rüyayı bizzat şu sözlerle tabir eder: "Allah'a şükürler olsun ki, cihan Melikşah'ın uğruna kavuştu. Devletin adı ve şöhreti yerden göğe kadar her tarafı tuttu! Allah'a şükürler olsun ki, alem en büyük hükümdarı kazandı. İnsanlar ve cinler ona itaat ettiler, Cem ülkelerini aldı."³¹

Rivayetin dikkat çekici yönlerinden biri, Melikşah'ın rüyasını bir tabirciye yordurmasıdır. Onu kendisi yorumlar. Diğer sultan rüyalarında bu iş genellikle bir tabirciye bırakılır.

2.8. Sultan Muhammed Tapar'ın Niyet İmtihanı ve Felçli Adamın Rüyası

Rüyalar, hükümdarın şahsi maneviyatının yanında, tebaasına karşı adaletini, niyetini ve yönetim ahlakını da sorgulatan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Buna bir örnek, İsfahan müftüsü Cemâleddin Yezdi'nin aktardığı, Yezd şehri sakinlerinden Ali Allâm isimli felçli bir adamın rüyasıdır.

Buna göre Ali Allâm, on iki yıl boyunca ayakları felç kalmış, pazarlarda sürünen ihtiyar ve zayıf bir adamdır. Bu şahıs, arka arkaya üç gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Resûlullah rüyada ona Sultan Muhammed b. Melikşah'ın yanına gitmesini söyler.

²⁷ Hüseyinî, Sadrüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nâsir 622/1225, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, thk. Muhammed İkbal (Lahor: [y.y.], 1933), 43; Ali Sevim, "Sibt İbnü'l-Cevzi'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alp Arslan Dönemi", *Belgeler* 19/23 (1998), 50.

²⁸ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme I*, 109-113.

²⁹ İbnü'l-Adim, *Biyyografilerle Selçuklular Tarihi*, 24-25.

³⁰ Hüseyinî, Sadrüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nâsir 622/1225, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, thk. Muhammed İkbal (Lahor: [y.y.], 1933), 43; Sevim, "Sibt İbnü'l-Cevzi'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alp Arslan Dönemi", 50.

³¹ Ebu Bekr Necmeddin Muhammed b. Ali b. Süleyman Ravendi 604/1207, *Rahat-üs-Sudur Ve Ayet-üs-Sürur*, thk. Ahmed Ateş (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 2020), 243.

Sultanın kendisi hakkında iyi niyetler besleyerek elini ayağına sürmesi halinde, bu dertten kurtulup iyileşeceğini müjdeler. Ali Allâm, rüyasını akrabalarına anlatınca onlar da aralarında yardımlaşp onu İsfahan'a, sarayın kapısına götürürler. İhtiyar adam, sultanın tahta oturduğu her seferinde, hükümdarla baş başa konuşacak bir sözü olduğunu ve uzak yoldan sırf bu iş için geldiğini belirten dilekçeler yazar. Durumu öğrenen Sultan Muhammed Tapar, onun yanına getirilmesini emreder. Ali Allâm sultanın huzuruna çıkıp rüyasını anlatınca, sultanın aklına ilk etapta bir hile ihtimali gelir ve ihtiyarı sınamak için ona bin dinar alıp geri dönmesini teklif eder. Ancak Ali Allâm altın peşinde olmadığını söyler. Padişahın halka karşı niyetini iyileştirmesi gerektiğini, Hz. Peygamber'in kendisini buraya altın için değil, sultanın temiz niyeti ve himmetinin tesiriyle şifa bulması için gönderdiğini belirtir. Sultan Muhammed, adamın bu sözleri üzerine elini ihtiyar adamın ayağına sürer ancak ilk başta hiçbir tesir olmaz. Bunun üzerine Ali Allâm, Hz. Peygamber'in yalan söylemeyeceğini hatırlatarak sultandan niyetini düzeltmesini ister. Bu ikaz üzerine sultan su isteyip abdest alır, iki rekat namaz kılar ve başını secdeye koyarak Allah'a ve halka karşı iyi hareket edeceğine dair söz verir. Niyetini temizleyip başını secdeden kaldırdıktan sonra elini tekrar Ali'nin ayağına sürünce bir ses gelir, felçli olan Ali Allâm sıçrayıp ayağa kalkar ve iyileşir.³²

Ali Allâm'ın ayağa kalkması, bu olayı aktaran Ravendî'ye göre rüyanın doğruluğunun kanıtıdır. Rüya üç gece arka arkaya tekrarlanmıştır. Sultanın önce şüphe edip sonra niyetini düzeltmesi, rüyanın hükümdarın halka karşı önyargısına dair bir uyarı niteliğinde olduğunu düşündürür.

2.9. Atsız Harezmşah'ın Rüyası ve Sultan Sencer'ı Kurtarması

Cüveynî'nin *Tarih-i Cihan Güşa* adlı eserinde aktarılan bir rivayete göre, Harezmşah Atsız'ın gördüğü bir rüya, Sultan Sencer'ı uğrayacağı bir suikasttan kurtarmıştır. Bilgisi, fazileti ve cesaretiyle tanınan Atsız, Sultan Sencer'ın hizmetinde bulunmuş, ona önemli katkılar sağlamıştır. Bu hizmetlerin öne çıkanlarından biri, 1129-30 yılında Sultan Sencer'ın Tamgaç Han'ın isyanını bastırmak amacıyla Mâverâünnehir'e yürüdüğü sefer sırasında yaşanmıştır. Sultan avlanırken, yeni askere alınmış bir grup köle ve asker, hükümdarı öldürmek üzere gizlice ittifak kurmuşlardır. Suikast planının yapıldığı gün Atsız Harezmşah av yerinde değildir. Ancak öğleye doğru uykusundan uyanır uyanmaz hemen bir at istemiş ve hızla sultanın bulunduğu yere doğru yola çıkmıştır. Oraya varmadan hemen önce isyancılar sultanı sıkıştırmış, Sultan Sencer'ın hayatı tehlikeye girmiştir. Atsız tam zamanında yetişerek sultanı kurtarmıştır. Sencer, içinde bulunduğu bu zor durumdan nasıl haberdar olduğunu sorduğunda ise Atsız, rüyasında sultanın tehlikede olduğunu gördüğünü ve bu yüzden hiç vakit kaybetmeden yardıma koştuğunu söylemiştir.³³

Sultan Sencer, bu durum karşısında Atsız'a karşı meselenin arka planını sorgulama gereği duymadan kabul ettiğini hissettirir.

³² Ravendi, Muhammed b. Ali b. Süleyman 604/1207, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sûrûr*, Arapça çev. İbrahim Emin eş-Şevârbî - Abdünnâim Muhammed Hasaneyn - Fuâd Abdülmuta es-Sayyâd (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, 1960), 131; Ravendi, *Rahat-Üs-Sudur Ve Ayet-Üs-Sûrur*, 76-77.

³³ Alâeddin Atâ Melik b. Muhammed Cüveynî 681/1283, *Târih-i Cihângüşâ*, thk. Muhammed b. Abdülvehhâb Kazvîni, C.2, 4. bs. (Tahran: Dûnyâ-yı Kitâb, 1385 hş/2006), 4; Alaeddin Ata Melik b. Muhammed Cüveynî 681/1283, *Tarih-i Cihan Güşa*, thk. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 256.

3. Bürokrasi ve Dini-İlmi Çevrelerdeki Rüya Kayıtları

Bürokrasi ve dini-ilmi çevrelerdeki rüyalar, sultanlarınkinden farklıdır. Bu rüyalar, genellikle kişinin kendi iç dünyasına ve vicdanına yöneliktir. Nizamülmülk gibi devlet adamlarının gördüğü rüyalar, yönetimde bulunanlara ahlaki sorumluluklarını hatırlatır türdendir.

3.1. Vezir Nizâmülmülk'ün Makamın Geçiciliğine Dair Üç Gecelik Rüyası

Kaynaklarda, Vezir Nizamülmülk'ün iktidardaki döneminde yaşadığı bir özeleştiriden bahsedilir. Herhangi bir tarih verilmezken, olaya bakıldığında muhtemelen Sultan Melikşah'ın kızı Mâhmelek Hatun'un Halife Muktedî-Biemrillâh ile evlendiği 1087 yılındaki Bağdat ziyareti sırasında yaşanmıştır.³⁴ Halife tarafından eşi benzeri görülmemiş bir törenle ağırlanıp, üzerine bizzat Halife'nin rızasını simgeleyen nakışlı bir hilat giydirildiğinde, Nizamülmülk içindeki kibrin kıpırdanmaya başladığını hisseder. Ancak tam bu esnada, üç gece üst üste tekrarlanan bir kabus huzurunu kaçıır.³⁵

Nizamülmülk rüyasında, tıpkı o gündüz olduğu gibi görkemli bir tahtta oturmaktadır. Ancak tam o esnada huzuru, nereden geldiği belli olmayan, çirkin suratlı ve tahammül edilemez derecede kötü kokan bir adamın yanına oturmasıyla bozulur. Ardından bu karanlık figürlerin ardı arkası kesilmez. Her gelen bir öncekinden daha çirkin ve ürkütücüdür. Sonunda tahtta yer kalmaz, Nizamülmülk oturduğu makamdan aşağı düşer. Bu esnada sıkıntıyla uyanır. Üçüncü gecenin sonunda rüya bir kırılma yaşar. O karanlık ve kötü kokulu kalabalık tam etrafını sarmışken, bu kez etrafa mis gibi kokular yayan, nur yüzlü bir topluluk belirir. Onların gelişiyse diğerleri birer birer karanlığa karışır. Nizamülmülk, şaşkınlıkla bu güzel insanların kim olduğunu sorduğunda aldığı cevap, şöyledir: "Biz senin güzel ahlakın, onlar ise senin kötü huylarıdır. Seninle olan yakınlık ya biziz ya da onlar. Bizim yakınlığımız ebedidir. Eğer onların yanında bulunmaya dayanabilirsen bizi terk et; yok eğer bizimle olmak ve arkadaşlık etmek istersen, onları bırak."³⁶

Nizâmülmülk'ün gördüğü bu rüya, sultan rüyalarından farklıdır. Bir ölüm veya suikast olayından bahsetmez. Nizâmülmülk'ün kendi vicdanına yöneliktir. Rüya ona makamının geçici olduğunu hatırlatır. Bu yönüyle, bürokrasi ve dini-ilmi çevrelerdeki rüyaların özelliğini taşır.

3.2. Vezir Nizâmülmülk'ün İptal Edilen Hac Seferi Rüyası

Nizâmülmülk, Selçuklu devlet adamı olmasının yanında dönemin sufi ve alim çevreleriyle de çok yakındır. Kaynaklarda onun bu yönünü ve idari sorumluluğunu rüyalar üzerinden anlatan kayıtlar vardır. Bunlardan biri, niyetlendiği hac yolculuğundan bir rüya üzerine vazgeçmesidir. Hadise, iki farklı kaynaktan iki farklı rivayetle yer alır. İki aktarımda da rüyanın özü aynıdır. Nizâmülmülk, Sultan Melikşah'tan izin alıp hacca gitmek için yola çıkar. Bağdat'a varınca Dicle nehri kenarına

³⁴ Bu evlilikle ilgili daha geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed 597/1201, *El-Muntazam Fi Târîhi'l-Mülûk Ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ, C.16 (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 269; İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, 143-146.

³⁵ Sevgi Kübra Akdemirel, *Selçuklu Vezirleri (Dustûr'l-Vüzerâ'ya Göre)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 44-45.

³⁶ Akdemirel, *Selçuklu Vezirleri*, 45.

çadırlar kurulur. İbnü'l-Adim'in kaydettiği rivayette olayı Abdullah es-Sâvecî anlatır. Sâvecî, vezirin çadırı önünde fakir bir adamla karşılaşır. Adam, vezire verilmek üzere katlanmış bir kağıt bırakır. Nizâmülmülk kağıdı okuyunca çok ağlar. Mektupta, bir kişinin rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğü yazılıdır. Resûlullah rüyada şu uyarıyı yapmıştır: “Hasan’a (Nizâmülmülk) git ve ona şunları söyle: Mekke’ye nereye gidiyorsun? Senin hacın işte buradadır. Ben sana: Bu Türk’ün yanında kal ve ümmetinden muhtaç olanların yardımına koş demedim mi?” Nizâmülmülk bu mektuptan sonra hacca gitmekten vazgeçip geri döner. Mektubu bırakan fakir adamı daha sonra Dicle kıyısında çamaşır yıkarken bulurlar. Vezirin kendisini çağırdığını söyleyince adam, “Ben emaneti verdim, işim bitti” der ve gelmez.³⁷

Düstûrü'l-Vüzerâ içindeki rivayet de küçük ayrıntılar dışında aynı rüyayı tekrarlar. Orada da salih ve evliya simalı bir şahıs, bir görevliyle Nizâmülmülk’e yırtık bir pusula gönderir. Notu okuyan Nizâmülmülk yine ağlar ve mektubun sahibini arar.³⁸

Her iki rivayet, Selçuklu devlet anlayışında rüyaların yerine dair önemli bir ipucu verir. Rüyalar, idari kararlar üzerinde bazen etkili olan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Nizâmülmülk’ün hac niyetiyle çıktığı yolculuktan vazgeçmesi, halka hizmet etmenin ve devlet işlerini yürütmenin rüya yoluyla daha öncelikli bir vazife olarak gösterilmesiyle ilgilidir. Bu durum, Selçuklu yönetiminde siyasi istikrarı korumanın ve halkın işlerini görmeyi dini açıdan önemli bir görev sayıldığını göstermektedir.

3.3. Vezir Nizâmülmülk’ün Şeytan ile Kulluk Bilinci Üzerine Rüyası

Nizâmülmülk’ün dindar şahsiyeti ve tasavvufi yönü, idari kararlarının yanında kaynaklarda yer alan şahsi rüyalarında da görülür. Bu doğrultuda dikkat çeken bir diğer rivayet, onun rüyasında şeytanla karşılaşması ve kulluk bilinci üzerine bir diyalog yaşamasıdır. Söz konusu hadise, iki ayrı eserde farklı ayrıntılarla nakledilmiştir. Her iki kaynaktan da rüyanın içeriği ve verilen tasavvufi mesaj aynıdır. İbnü'l-Cevzî'nin Ebû Muhammed et-Temîmî'den naklettiği ilk rivayete göre Nizâmülmülk, rüyasında şeytanı gördüğünü ve ona şöyle dediğini anlatır: “Allah seni yarattı, sonra da sana kendisine secde etmeni emretti; fakat sen bunu yapmadın. Ama Allah, bana Hasan’a, kendisine secde etmemi emretti, ben de bu emir üzerine her gün Allah’a secdeler ediyorum.” Nizâmülmülk’ün bu sözlerine karşılık şeytan şu cevabı verir: “Allah’a kavuşmaya ehil olmayan kimsenin bütün ihsanları günahtır.”³⁹

Selçuk-nâme'de yer alan ikinci aktarımda da benzer bir diyalog küçük ifade farklarıyla tekrarlanır. Nizâmülmülk, şeytana hitaben onun inat edip isyan ettiğini, kendisinin (Hasan) ise Allah’a her gün nice secdeler edip itaat yolunda gittiğini belirtir. Rivayette şeytanın cevabı şu şekildedir: “Allâh’a yakın olmayan bir kimsenin bütün iyilikleri ve yaptığı her şey günah olur.”⁴⁰

³⁷ İbnü'l-Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 46.

³⁸ Akdemirel, *Selçuklu Vezirleri*, 48-49.

³⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu 654/1256, Mir'âtü'z-Zamân Fi Tevârihi'l-A'yân, thk. Muhammed Enes el-Hun - Kâmil Muhammed el-Harrât, C.19 (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434/2013), 437; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed 597/1201, *El-Muntazam Fi Târihi'l-Mülûk Ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ, C.16 (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 305; İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, 161.

⁴⁰ İbnü'l-Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 45.

Şeytanın cevabı önemlidir. Ona göre ibadetin miktarı değil, kalbin yakınlığı değer taşır. Nizâmülmülk, Selçuklu teşkilatındaki yüksek makamına rağmen, bu rüyayla kulluk endişesi taşıdığını göstermiştir.

3.4. Vezir Nizâmülmülk'ün Katli Öncesinde Görülen Hz. Peygamber Rüyaları

Vezir Nizâmülmülk'ün bir suikastla öldürülmesi dönemin kaynaklarında yer bulmaktadır. Bu kayıtlarda dikkat çeken olay, ölümünün hemen öncesinde Hz. Peygamber'i gördüğüne dair rüyalara yer verilmesidir. Hadise, vezirin 10 Ramazan (14 Ekim 1092) gecesi Nihâvend mevkinde uğradığı saldırıyla ilgilidir. O gün oruçlu olan Nizâmülmülk, akşam iftarını açtıktan sonra bıçaklanarak öldürülmüştür.

İbnü'l-Adim'in aktardığı ilk kaynakta, henüz iftar vaktindeyken salih bir kişinin gelip Nizâmülmülk'e rüyasını anlattığı belirtilir. Bu şahıs rüyasını şöyle aktarır: "Dün gece rüyamda Allah'ın elçisinin (Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun) gelip seni götürdüğünü gördüm. Ben de onun arkasından gidince bana: Ey insan, geri dön; ben Nizâmülmülk'ü istiyorum dedi." Rüyaı gören kişi, bu durumu doğrudan vezirin başına gelecek hadiseye yormuştur.⁴¹

Ahmed b. Mahmud'un naklettiği ikinci kaynakta ise mesele daha detaylı anlatılır. Nizâmülmülk, Nihâvend'e geldiğinde buranın Hz. Ömer zamanında savaşmış mübarek bir yer olduğunu söyler ve orada şehit olanlarla beraber olmayı arzular. O sırada Allah korkusu taşıyan bir kişi yanına gelerek şu rüyayı anlatır: "Peygamber'i bu gece rüyamda gördüm. Sen bir mahfilin içinde idin; geldi seni alıp götürdü ve gözümden yok oldun." Nizâmülmülk rüyayı duyunca memnun olur ve "Peygamber'in gelip beni alması, benim dileğimdir" der. Nitekim o gece divan yemeği yendikten sonra herkes çadırına çekilir. Ayaklarındaki nikris hastalığı yüzünden yürümekte zorlanan vezir çadırına götürüldüğü sırada suikast gerçekleşir.⁴²

Her iki kaynakta da bu rüyanın zikredilmesi, Nizâmülmülk'ün ölümünü sıradan bir cinayet olarak görmeme eğilimiyle ilgilidir. Hz. Peygamber'in rüyada gelip veziri götürmesi veya onu yanına istemesi, Selçuklu toplumunda Nizâmülmülk'ün hayatının ve hizmetlerinin Peygamber tarafından kabul gördüğü şeklinde yorumlanmıştır.

3.5. Ölümünden Sonra Vezir Nizâmülmülk'ün Cennet ve Şehadet Rüyaları

Nizâmülmülk'ün ölümünden sonra da rüyalarda görülmeye devam etmesi, onun Selçuklu idaresindeki manevi yerini destekleyen rivayetler arasındadır. Bu durum, İbnü'l-Adim'in eserinde iki farklı kişinin gördüğü rüyalar üzerinden aktarılır. Rivayetlerin özü, vezirin uğradığı suikastın ona manevi bir kurtuluş sağladığı fikri üzerine kuruludur. İlk rivayeti meşhur fakih Ebû'l-Kasım Abdullah b. Ali b. İshak nakleder. Onun aktardığına göre, rüyasında Nizâmülmülk'ü gören bir kimse vezire halini sormuştur. Nizâmülmülk bu soruya şu cevabı verir: "Eğer ben demirle (bıçak) yaralanıp şehid olmasaydım, yaptığım bütün işlerden (amellerden) neredeyse sorumlu olacaktım."

⁴¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddin Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu 654/1256, Mir'âtü'z-Zamân Fi Tevârîhi'l-A'yân, thk. Muhammed Enes el-Hun - Kâmil Muhammed el-Harrât, C.19 (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434/2013), 439; İbnü'l-Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 56.

⁴² Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme II*, 15-16.

Diğer rivayet ise Kereçli şeyh Ebû Amr Osman'a dayandırılır. Şeyh Ebû Amr Osman rüyasında, Nizâmülmülk'ü başında değerli taşlarla süslenmiş bir taşla cennette görmüştür. Vezire, "Bu mertebeye ne ile eriştin?" diye sorduğunda Nizâmülmülk şu cevabı vermiştir: "Yalnız Allah'ın lütuf ve fazlı ile".⁴³

Bu iki rivayet, Nizâmülmülk'ün ölümünün Selçuklu toplumunda bir şahadet vesilesi olarak kabul gördüğünü düşündürür. İlk rüyada, uğradığı bıçaklı saldırının onu idari hayatı boyunca taşıdığı ağır sorumlulukların hesabından kurtardığı vurgulanır. İkinci rüyada ise cennetteki yüksek makamının kendi amellerinden ziyade ilahi lütfı dayandığı belirtilir. Kaynakların bu rüyalara yer vermesi, dönemin insanlarının vezire duyduğu hürmeti, onun devlet idaresindeki ağır yüküne şahitliklerini ve ahiretteki güzel akıbetine dair besledikleri hüsnüzannı göstermektedir.

3.6. Vezir Fahrülmülk'ün Katli ve Hz. Hüseyin'in Daveti Rüyası

Selçuklu idari kadrosunda rüyalar, Nizâmülmülk örneğinde olduğu gibi, onun soyundan gelen diğer devlet adamlarının da vefat süreçlerinde birer işaret olarak aktarılmıştır. Tarihi kaynaklarda bunun bir örneği, Nizâmülmülk'ün en büyük oğlu olan ve önce Berkayaruk, ardından Sencer için vezirlik yapan Fahrülmülk Ebû'l-Muzaffer Ali'nin suikastına dair aktarılan kayıttır.

İbnü'l-Verdi Tarihi'ndeki bilgilere göre, 500 (1106-1107) yılının Aşure gününde Nisâbü'r'da bulunan Fahrülmülk, öldürüldüğü gün oruçludur. Vezir, suikasttan önce rüyasında Hz. Hüseyin'i görmüştür. Hz. Hüseyin rüyada kendisine, aralarına gelmek ve iftarını onların yanında açmak için acele etmesini söylemiştir. Fahrülmülk, uyandıktan sonra bu rüyanın zihnini meşgul ettiğini belirtmiş ve Allah'ın kazasından kaçmanın imkansız olduğunu dile getirmiştir. Yanındakiler ise bir tehlike olabileceğini düşünerek o gün dışarı çıkmamasını tavsiye etmişlerdir. Bu tavsiye üzerine vezir, gününü namaz kılarak, okuyarak ve sadaka vererek evinde geçirmiştir. Ancak ikinci vakti çıktığında, kadınların bulunduğu eve gitmek istediği sırada dışarıdan halktan birisinin feryadını işitmiştir. Huzura alınan bu şahıs, durumunu soran Fahrülmülk'e bir pusula uzatmış ve vezir pusulayı incelerken ona bıçakla saldırarak ölümüne sebep olmuştur. Olayın ardından yakalanan Bâtînî fedaisi Sultan Sencer'in huzuruna götürülmüş, burada suikastı azmettirenler hakkında asılsız ithamlarda bulunsa da neticede kendisi ve suçladığı topluluk idam edilmiştir. Bu rüya, İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*'ında da benzer şekilde nakledilir.⁴⁴

Fahrülmülk'ün rüyası babası Nizâmülmülk'ünkiyle benzer bir durum taşır. Nizâmülmülk de oruçlu bir günde ve bir davetin hemen ardından suikasta uğramıştı.

3.7. Halife Nâsır Lidinillah'ın Nizâmiye Medresesi Rüyası ve İdari Hatırlatma

Nizâmülmülk'ün otoritesi, kendi döneminden sonra da sürmüştür. İslam dünyasında, özellikle Selçuklu idaresinde, idari kararların doğruluğu bazen rüyalarla sorgulanmıştır.

⁴³ İbnü'l-Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 60-61.

⁴⁴ İbnü'l-Verdi, Ebu Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer 749/1349, *Târîhu İbnü'l-Verdi*, C.2 (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 6; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed 597/1201, *El-Muntazam Fî Târîhi'l-Mülûk Ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ, C.17 (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992), 99; İbnü'l-Verdi, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular: İbnü'l-Verdi Tarihi'nde Bulunan Selçuklularla İlgili Kayıtlar*, thk. Mustafa Alican, ed. Muammer Gül (İstanbul: Kesit Yayınları, 2014), 64-65.

Buna bir örnek, Halife Nâsır Lidinillah zamanında yaşanan ve Nizâmiye Medresesi'nin kapatılmasıyla doğrudan bağlantılı olan rüyadır. Tarihi kayıtlara göre, halktan bazı kimseler Halife Nâsır'a giderek Nizâmiye Medresesi talebelerinin uygunsuz işlerle meşgul olduklarına dair şikayette bulunmuşlardır. Mülhid fedailerin suikast korkusu nedeniyle normal şartlarda halka görünmeyen ve gizlenen halife, bu iddiayı bizzat sınamak amacıyla beyaz elbiseler giyerek gizlice medreseye gitmiştir. Avluda tek başına dolaşırken talebelerden biri yanına gelerek kendisiyle sohbet etmiş ve halifeyi dostluğa davet etmiştir. Bu ziyaretin ardından sarayına dönen Nâsır, ertesi gün medrese talebelerinin tamamının ihraç edilmesini emretmiş, onların yerine katırcı cemaatini yerleştirerek bu ilim yuvasını bir kervansaraya ve ahıra çevirmiştir. Bu karardan kısa bir süre sonra Halife Nâsır, rüyasında Hz. Peygamber'i ve Nizâmiye Medresesi'nin kurucusu Nizâmülmülk'ü bu medresede birlikte görmüştür. Halife tam bir edeple Hz. Peygamber'in yanına gidip selam vermiş, ancak Resûlullah mübarek yüzünü diğer tarafa çevirerek selamını almamıştır. Halife ikinci kez selam verdiğinde de aynı durum tekrarlanmıştır. Üçüncü kez acziyet ve tevazu içinde kusurunun ne olduğunu sorduğunda ise Hz. Peygamber, Nizâmülmülk'ü kendinden razı edene kadar halifenin selamına cevap vermeyeceğini ve onunla konuşmayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine rüyada Nizâmülmülk'ün huzuruna çıkan halife, suçunu itiraf etmiştir. Nizâmülmülk, bu medreseyi ilim taleb edenler, dini ilimler ve kesin bilgiler tartışılın diye inşa ettiğini dile getirmiştir. Buradaki bazı kimselerin şahsi hataları yüzünden mübarek bir ilim yuvasını kapatmanın ve orayı ahır haline getirmenin yanlış olduğunu vurgulamıştır. Hatasını anlayan Halife Nâsır çokça özür dilemiş, medreseyi eski haline döndüreceğine, vakıfları artıracığına ve medresenin güneyinde bir kütüphane inşa ettirerek değerli yazmaları buraya vakfedeceğine dair söz vermiştir. Bu sözün ardından Nizâmülmülk'ün razı olmasıyla birlikte Hz. Peygamber de Halife Nâsır'ı kucaklayarak ona yakınlık ve merhamet göstermiştir.⁴⁵

Rivayette, dini ve kurumsal otoritenin birlikte hareket ettiği görülür. Hz. Peygamber ile Nizâmülmülk aynı anda halifenin karşısına çıkar. Diğer örneklerde genellikle tek bir figür yeterli olmuştur. Burada hem dinin hem kurumun temsilcisi halifeyi uyarır. Bu durum, halifeye yapılan uyarının ağırlığını gösterir.

3.8. Musul Valisi Ak-Sungur el-Porsukî'nin Suikast Rüyası

Selçuklu dönemine ait tarihi kayıtlarda, suikast ve saldırı gibi ani tehlikelerin rüyalar yoluyla önceden haber alındığına dair rivayetler vardır. Buna, Musul Valisi Ak-Sungur el-Porsukî'nin katledilmesi hadisesinde rastlanır. Tarihi verilere göre, Haleb yönetimini oğlu İzzeddin Mesud'a bırakarak Zilkade 520 (Kasım/Aralık 1126) tarihinde Musul'a giden Porsukî, Câmîü'l-Atîk'te cuma namazı kıldığı sırada suikasta uğramıştır. Zahid kılığındaki sekiz kişilik bir Bâtînî grubu, koruyuculardan önce davranarak vali bitkin bir hale düşene dek onu hançerlemişlerdir. Ak-Sungur el-Porsukî, yaralı olarak götürüldüğü gün hayatını kaybetmiştir. Rivayetin rüyaya ilişkin yönü ise valinin saldırıdan bir gece önce gördüğü rüyada gizlidir. Porsukî, rüyasında kendisine birkaç köpeğin saldırdığını, bunlardan bazılarını öldürdüğünü, geri kalanların ise kendisine ulaşarak şiddetle eziyet ve cefa çektiydiklerini görmüştür. Sabah olunca bu rüyayı yakın adamlarına, arkadaşlarına ve dostlarına anlatmıştır. Onlar da tedbir amacıyla birkaç gün evinden dışarı çıkmamasını tavsiye etmişlerdir. Ancak Porsukî, cuma namazını herhangi bir

⁴⁵ Akdemirel, *Selçuklu Vezirleri*, 47-48.

nedenle asla bırakmayacağını belirterek bu tavsiyeyi reddetmiş ve her zamanki gibi camide hazır bulunmuştur. Nitekim yaşanan suikast esnasında rüyanın işaret ettiği durum gerçekleşmiş ve Porsukî, kendisine saldıranlardan üçünü bizzat kendi eliyle öldürmeyi başarmıştır.⁴⁶

Porsukî'nin durumu, Fahrülmülk'ünkiyle benzerdir. İkisi de rüyayı yakınlarına anlatmış, ikisine de dışarı çıkmaması söylenmiştir. İkisi de bu tavsiyeye uymamış ve öldürülmüştür. Bu benzerlik, bürokrasi çevresinde suikast öncesi görülen rüyaların benzer şekillerde kayıtlara girdiğini düşündürür.

Sonuç

Büyük Selçuklu kaynaklarında rüya rivayetleri, devlet idaresinde, askeri kararlarda ve toplumsal hayatta sıkça karşımıza çıkar. Bu rüyalar, sıradan bir rüya olmanın ötesinde, idari kararları şekillendiren, siyasi meşruiyeti sağlayan ve hükümdarların uygulamalarına dair uyarılar içeren tarihsel verilerdir. Hanedanın ortaya çıkışından itibaren soyun kutsallaştırılması, cihan hakimiyeti mefkuresinin meşrulaştırılması ve devletin büyümesi, kaynaklarda rüya yoluyla gelen ilahi müjdelere açıklanmıştır. Lokmân ve Selçuk Bey gibi hanedanın kurucu atalarına atfedilen rüyalar, bozkır kültüründen gelen bir topluluğun yerleşik İslam dünyasında siyasi meşruiyet arayışına hizmet etmiştir. Bu rivayetler, hanedanın idare gücünün sadece kılıç kuvvetine değil, ilahi bir seçilmişliğe dayandığını dönemin toplumuna duyurma amacı taşımış olabilir.

Çalışmada ele alınan kayıtlar, rüyaların Selçuklu devlet anlayışında bir yöntem olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Sultan Tuğrul Bey'in, Besâsîrî'nin takibinde Serâya b. Menî tarafından sunulan askeri planı önce reddetmesi, sonra gece gördüğü rüya üzerine Kûfe yoluna asker göndermesi buna örnek teşkil eder. Benzer şekilde, Vezir Nizâmülmülk'ün hac seferine çıkmışken bundan vazgeçmesi de, halka hizmetin rüya yoluyla daha öncelikli bir vazife sayıldığını düşündürmektedir. Selçuklu idari kadroları, rüya ile gelen emir ve işaretleri devletin menfaatlerine hizmet eden birer talimat olarak kabul etmiştir.

Bunun yanı sıra rüyalar, hükümdarların ve bürokrasinin tebaaya karşı adaletle hükmetmesi gerektiğini hatırlatan bir nitelik de taşımıştır. Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat halkına yönelik sert tutumlar sergileyen askerleri nedeniyle rüyasında Hz. Peygamber tarafından ikaz edilmesi, dünyevi gücün sınırsız olmadığını ve idari otoritenin sınırlarını hatırlatır. Yine Halife Nâsır'ın Nizâmiye Medresesi'ni kapatıp ahıra çevirme kararından, rüyasında Hz. Peygamber ve medresenin banisi Nizâmülmülk'ün sitemiyle karşılaşınca vazgeçmesi, aynı durumun idari alanda da işlediğine işaret eder. Sultan Muhammed Tapar'ın ise felçli bir adamın rüya rivayeti karşısında niyetini temizleyip abdest alarak halka adaletle davranma sözü vermesi, rüyanın hükümdar ahlakını doğrudan etkilediğinin bir başka örneğidir.

Kader ve ilahi takdir inancı, rüya rivayetleriyle birlikte zikredilmiştir. Gelecekte yaşanacak askeri başarılar, yaklaşan tehlikeler ve hükümdarların vefat süreçleri, rüyalar vasıtasıyla önceden haber verilerek tarihi olayların gidişatıyla birlikte aktarılmıştır. Sultan Alp Arslan'ın Mâverâünnehir seferinde Ceyhun'u geçtikten sonra ordusunun

⁴⁶ İbnü'l-Adim, Kemâleddin Ömer b. Ahmed 660/1262, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb*, thk. Sâmî ed-Dehhân, C.2 (Dimaşk: el-Ma'hedü'l-Fransî bi-Dimaşk li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 1373/1956), 235; Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim 660/1262, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*, thk. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 180-181; İbnü'l-Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 133.

yaptığı yağmalar ve mazlum halkın ettiği beddualar neticesinde gördüğü ölüm rüyası, tarihi hadiselerin sonucunu manevi sebeplerle ilişkilendirmektedir. Sultanın tam da rüyada işaret edilen yerden, böğründen yaralanarak vefat etmesi, rüyanın tarihi gerçekliğe ne denli uygun olduğunu gösterir. Aynı şekilde Vezir Fahrülmülk ve Musul Valisi Ak-Sungur el-Porsukî'nin uğradıkları suikastlar öncesinde gördükleri rüyalar, dönemin devlet adamlarının ölüme karşı manevi bir hazırlık içinde olduklarını ve rüyayı ölümün bir habercisi olarak gördüklerini doğrulamaktadır.

Dönemin müelliflerinin bu rivayetlere geniş yer vermesi, rüyanın Selçuklu toplumunda ve idari uygulamalarda güvenilir ve meşru bir referans kaynağı olarak kabul edildiğini ve manevi bir dayanak oluşturduğunu düşündürmektedir. Netice itibarıyla, Büyük Selçuklu toplumunda rüyalar sadece hükümdar ve devlet adamlarının şahsi yaşamlarıyla sınırlı kalmamıştır. Aksine, meşruiyeti sağlayan, askeri stratejiyi yönlendiren, zulmü engelleyerek adaleti gözetken ve gelecekte yaşanacakları önceden bildiren idari, askeri ve toplumsal birer tarihi vesikadır. Rüyaların büyük kısmı, dönemin sadık rüya anlayışına uygun şekilde nakledilmiştir. Ancak özellikle hanedanın kuruluşunu meşrulaştıran bazı rivayetlerde, siyasi bir amacın da bulunabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zeka Beyanı (Yazar/lar)	Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Artificial Intelligence Statement (Journal)	The author declared that no artificial intelligence tools were used during the preparation of this study. If artificial intelligence tools are used, all responsibility for the scientific content, analysis and results of the study belongs to the author.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Mahmud. *Selçuk-nâme I*. thk. Erdoğan Merçil. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1977.
- Ahmed b. Mahmud. *Selçuk-nâme II*. thk. Erdoğan Merçil. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1977.
- Akdemirel, Sevgi Kübra. *Selçuklu Vezirleri (Dustûr'l-Vüzerâ'ya Göre)*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2017.
- Bakır, Abdulhalik - Dünder, Abdulhamit. "Büveyhî Hânedânı'nın Menkıbevî Kuruluşu ve Tarihi Arka Planı". *History Studies* 11/1 (Şubat 2019), 23-52. <https://doi.org/10.9737/hist.2019.706>
- Balat, Gülçin. "Saltıknâme'de Rüya Motifinin İşlevleri". *International Journal of Languages' Education and Teaching* 11/4 (Aralık 2023), 79-89. <https://doi.org/10.29228/ijlet.73830>
- Bündârî, Ebu İbrahim Feth b. Ali b. Muhammed. *Târîhu Devleti Âli Selçûk*. Kahire: Matbaatü'l-Mevsûât, 1318/1900.
- Bündârî, Ebu İbrahim Kıvamüddin Feth b. Ali b. Muhammed. *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. çev. Kıvamüddin Burslan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1943.
- Cüveynî, Alâeddin Atâ Melik b. Muhammed 681/1283. *Târîh-i Cihângüşâ*. thk. Muhammed b. Abdülvehhâb Kazvînî. C.2. 4. bs. Tahran: Dûnyâ-yı Kitâb, 1385 hş/2006.
- Cüveynî, Alaeddin Ata Melik b. Muhammed 681/1283. *Tarih-i Cihan Güşa*. thk. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Çelebi, İlyas. "Rüya". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 35/306-309. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008.
- Gündoğdu, Serdar. "Orta Çağ'da Siyasi Meşruiyet Kaynağı Olarak Rüya". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 72 (Eylül 2021), 277-286. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4314>
- Gündüz, Tufan. *Oğuz Kağan Destanı -Reşideddin Oğuznâmesi-*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Hüseynî, Sadrüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nâsır 622/1225. *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*. thk. Muhammed İkbâl. Lahor: [y.y.], 1933.
- Hüseynî, Ebü'l-Hasan Sadreddin Ali b. Nasır b. Ali 622/1225. *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukîyye*. thk. Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1943.
- İbnü'l-Adim, Ebü'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed 660/1262. *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*. thk. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.
- İbnü'l-Adim, Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed 660/1262. *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*. thk. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- İbnü'l-Adim, Kemâleddin Ömer b. Ahmed 660/1262. *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb*. thk. Sâmi ed-Dehhân. C.2. Dimaşk: el-Ma'hedü'l-Fransî bi-Dimaşk li'd-Dirâsâtî'l-Arabiyye, 1373/1956.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî 597/1201. *El-Muntazam Fî Târîhi'l-Mülûk Ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ -

Mustafa Abdülkâdir Atâ. C.16, C.17. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî 597/1201. *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*. thk. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim 630/1233. *İslam Tarihi: El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*. thk. Abdülkerim Özeydin. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.

İbnü'l-Verdi, Ebu Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer 749/1349. *Târîhu İbni'l-Verdî*. C.2. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

İbnü'l-Verdi, Ebu Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer 749/1349. *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular: İbnü'l-Verdi Tarihi'nde Bulunan Selçuklularla İlgili Kayıtlar*. thk. Mustafa Alican, ed. Muammer Gül. İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.

Kinberg, Leah. "The Legitimization of the Madhâhib through Dreams". *Arabica* 32/1 (Mart 1985), 47-79. <https://doi.org/10.1163/157005885X00182>

Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklu Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1992.

Küçük, Osman Nuri. "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri". *Marife* 14/3 (Kış 2014), 31-56. <https://izlik.org/JA45PC59AL>

Kurt, Savaş - Beyza Kurt. "Türk Devlet Kültüründe Rüya". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (2015), 239-246. <https://doi.org/10.12780/uusbd.20560>

Öğüt, Salim. "İstihare". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 23/333-334. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Peacock, A. C. S. *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*. çev. Zeynep Rona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Ravendi, Muhammed b. Ali b. Süleyman 604/1207. *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sûrûr*. Arapça çev. İbrahim Emin eş-Şevârbî - Abdünnâim Muhammed Hasaneyn - Fuâd Abdülmuta es-Sayyâd. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, 1960.

Ravendi, Ebu Bekr Necmeddin Muhammed b. Ali b. Süleyman 604/1207. *Rahat-Üs-Sudur Ve Ayet-Üs-Sûrur*. thk. Ahmed Ateş. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 2020.

Reşidüddin Fazlullah-i Hemedani, Ebü'l-Fazl b. Ebî'l-Hayr 718/1318. *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*. çev. Erkan Göksu - H. Hüseyin Güneş. İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

Sevim, Ali. "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi". *Belgeler* 18/22 (1997), 1-90. <https://izlik.org/JA25JX63UD>

Sevim, Ali. "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alp Arslan Dönemi". *Belgeler* 19/23 (1998), 1-51. <https://izlik.org/JA27ZD57ED>

Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu 654/1256. *Mir'âtü'z-Zamân Fî Tevârîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Enes el-Hun - Kâmil Muhammed el-Harrât. C.18, C.19. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434/2013.

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçukname). thk. Fahrettin Coşkun, çev. Halil İbrahim Gök.

Ankara: Atıf Yayınları, 2014.

Temizkan, Abdullah - Erhan Aktaş. "Türk Devlet Geleneğinde İktidarın Meşrulaştırılmasında Rüyanın Kullanımı". *Karadeniz Araştırmaları* 33 (Bahar 2012), 13-22. <https://izlik.org/JA79HA64PF>

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 10. Basım, 2008.

Turan, Osman. *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 23. Basım, 2014.

Yılmaz, Bilen. "Orta Çağ Tarih Yazıcılığında Rüya Motifi: Sultan Sencer ve Cengiz Han Örneği". *Tarihyazını* 7/1 (Yaz 2025), 22-40. <https://izlik.org/JA26JK64PC>

Yürekli, Tülay. "Orta Çağ'da Müslüman Türk Devlet Adamlarının Rüyaları". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 43/76 (2024), 155-177. <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.1409909>